

EGY HIÁNYPÓLÓ REFORMÁTUS
ISKOLATÖRTÉNETI KIADVÁNY

*Intézménytörténeti források
a Debreceni Református Kollégium levéltárában I–II.,
Szerkesztette Szabadi István,
Tiszántúli Református Egyházkerület,
Debrecen, 2013*

A hazai tanintézmények diáknévsorai és beiratkozási anyakönyvei iránti érdeklődés a 19–20. század fordulóján, a pozitivista történetírás hazai virágkorában élénkült meg. Az első hazai diáknévsorok kb. 20–30 év késéssel jelentek meg, mint a nyugati egyetemek matrikulakiadásai. (Érdekes módon a hazai kutatók előbb publikálták a külföldön tanuló hazai diákok névsorát, mint hazai iskolák hallgatóit.)

A hat magyar református kollégium (Debrecen, Sárospatak, Pápa, Nagyenyed, Kolozsvár, Marosvásárhely) beiratkozási anyakönyveinek kiadása is ebben az időszakban kezdődött, ám csaknem száz éve tart, és számos új kiadvány várat még magára. Thury Etele 1904-ben a pápai kollégium 1752 előtti,¹ 1908-ban pedig a debreceni iskola 1791-ig terjedő diáknévsorait adta ki.² 1905-ben Thurzó Ferenc a nagybányai *Schola Rivulina*,³ egy évvel később Török István a kolozsvári kollégium 1668 és 1817 közötti diákjainak névsorát rendezte sajtó alá.⁴ A sárospataki Alma Mater *togatusainak* lajstroma az *Egyháztörténet* hasábjain jelent meg Marton János, Gulyás József és Román János kiadásában 1942 és 1959 között.⁵ 1979-ben Jakó Zsigmond és Juhász István a nagyenyedi kollégium diáknévsorát adták ki.⁶ A fenti kiadványok hiányossága, hogy Thury debreceni diáknévsorán kívül egyik sem tartalmaz névmutatót, így a kutatónak sokszor órákig kell keresnie, míg valamely diák nyomára bukkan. Bár némely kiadvány

¹ THURY Etele, *A pápai református főiskola rektorai és felsőbb tanulói 1752-ig* = A Dunántúli ev. ref. egyházkerület Pápai Főiskolájának értesítője 1903/1904, Pápa, 1904, 3–33.

² THURY Etele, *A debreceni református főiskola törvényei s az ezeket aláírt tanulók névsora*, Iskolatörténeti adattár II. Pápa, 1908, 68–466.

³ THURZÓ FERENC, *A nagybányai ev. ref. főiskola (Schola Rivulina) története 1547–1755*, Nagybánya, 1905.

⁴ TÖRÖK ISTVÁN, *A kolozsvári collegium tanulóinak névsora* = A Kolozsvári Ev. Rev. Collegium Értesítője az 1905/6. tanévről, Kolozsvár, 1906.

⁵ GULYÁS JÓZSEF, *A sárospataki református főiskola diákjai I–VI*, *Egyháztörténet* 1 (1943), 117–125, 233–240, 381–386, II. évf. 1944. 127–136, 336–344, III. évf. 101–105. Román János, *Catalogus Studiorum Illustris Scholae S. Patakinae 1672–1686, I–III*, *Egyháztörténet* 4 (1958), 75–81, 231–236, 341–345.

⁶ JAKÓ ZSIGMOND–JUHÁSZ ISTVÁN, *Nagyenyedi diákok 1662–1848*, Bukarest, 1979.

elektronikus formában való közzététele könnyíti a keresést, de ez sem pótolja a szak-szerű névmutatót. E sorok írója pl. a nagyenyedi diáknévsorhoz „házi gyártmányú” névmutatót készített.

A kollégiumi diáknévsorok kiadásában is új korszak köszöntött be 1990 után. Elsősorban kiadatlan források láttak napvilágot. A Szegedi Egyetem *Fontes Rerum Scholasticarum* sorozatában a marosvásárhelyi, a szatmári és a székelyudvarhelyi kollégiumok 19. század közepéig terjedő diáknévsora jelent meg.⁷ A Tiszántúli Református Egyházkerületi Levéltár gondozásában adta ki Balogh Béla a Máramaroszigeti Református Líceum 1682–1851 közötti beiratkozási anyakönyveit.⁸ Az Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek 16. köteteként a Szászvárosi Református Kollégium matrikulája jelent meg.⁹ Ezzel párhuzamosan elkezdődött a korábban megjelent diáknévsorok javított, mutatóval ellátott kiadása. 1998-ban Hörcsik Richárd a Sárospataki Református Kollégium 1777 előtti beiratkozási anyakönyveit,¹⁰ Köblös József és munkatársai 2006-ban a pápai iskola 1861-et megelőzően beiratkozott diákjainak jegyzékét publikálta.¹¹

Ebbe a sorba illeszkedik be a Debreceni Református Kollégium fennállásának 475. évfordulójára, 2013-ban megjelent két kötet. Az *Intézménytörténeti források a Debreceni Református Kollégium levéltárában* című kiadvány a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár kiváló munkaközösségét dicséri, akik több színvonalas forráskiadványt tettek már le a magyar tudományosság asztalára: Szabadi István levéltárvezető szerkesztette, az adatokat Farkas Zsolt és Németh Irén levéltárosok digitalizálták. A kötetek lektorálását Csorba Noémi és Kovács Teofil végezte.

Az első kötet a kollégiumi levéltár történetének összefoglalójával kezdődik, melynek függelékében öt, a téma szempontjából fontos dokumentum átiratát olvashatjuk. A kötet második részét a Kollégiumi Levéltár alapos repertóriumra követi.

A kötet harmadik részét az 1588 és 1792 között subscibált 13 010 diák névsora alkotja. A beiratkozási anyakönyv közlését bevezető tanulmány kutatástörténeti összefoglalót, illetve a források ismertetését tartalmazza. A diáknévsort a kiadó a könnyebb áttekinthetőség kedvéért táblázatos formába rendezte. A megoldás egyedi (hasonlóval csupán a Köblös Józsefék pápai kiadványában találkozunk, ám ők is csupán az – elsősorban 19. századi – eredetileg is táblázatos formában szereplő forrásokat közlik így). A tíz oszlopot (azonosító, családnév, keresztnév, beiratkozási idő, tisztség, származási hely, rektóriák, akadémiák, lelkeszi szolgálat, egyéb) tartalmazó táblázat elsősorban az utólagos (tisztségekre, tanulmányokra és szolgálati helyekre vonatkozó) bejegyzéseket

⁷ TONK Sándor, *A Marosvásárhelyi Református Kollégium diáksága 1653–1848*, Szeged, 1994; BURA László, *Szatmári diákok 1610–1852*, Szeged, 1994; ALBERT Dávid, *Székelyudvarhely református és katolikus diáksága 1670–1871*, Szeged, 2005.

⁸ BALOGH Béla, *A máramaroszigeti református líceum diáksága 1682–1851*, Debrecen, 2000.

⁹ ÓSZ Sándor Előd, *A Szászvárosi Református Kollégium diáksága 1669–1848*, Kolozsvár, 2006.

¹⁰ HÖRCSIK Richárd, *A Sárospataki Református Kollégium diákjai 1617–1777*, Sárospatak, 1998.

¹¹ KÖBLÖS József és mások, *A Pápai Református Kollégium diákjai 1585–1861*, Pápa, 2006.

csoportosítja, és így nagyban megkönnyíti a keresést. Egyetlen hátránya, hogy nehezebben reprodukálható az eredeti bejegyzés szövege, sok helyen megkönnyítené a kutató dolgát, ha tudná, hogy az egykori diák gyülekezeti szolgálatát vagy akadémiai tanulmányait jegyezték be korábban. (Ezt a kérdést viszont igazán csak a beiratkozási anyakönyvről készült fotók internetes közzététele oldhatja meg.) Az oszlopok sorrendjét illetően talán jobb lett volna (az eredeti latin írásmód szerint) a keresztnévet a családnév elé helyezni. A források szövegét a szerzők betűhíven írták át, megtartva a korabeli helyesírás esetleges következetlenségeit is.

Az első kötet utolsó része az iskolán kívül lakók (ún. *extraneusok*) névsorát tartalmazza. Ezek azok a diákok, akik nem vették fel a tógát, tehát tanulmányaik kezdetén eldöntötték, hogy nem egyházi szolgálatra készülnek. (Némelyek közülük később *togatusokká* lettek, és szerepelnek a *subscribensek* között is.) Első a sorban éppen a graubündeni Petrus Dominicus Rosius a Porta, aki nyugatiként Keleten (Magyarországon és Erdélyben) peregrinált. (Munkásságát Jan Andrea Bernhard két kötetben is feldolgozta.¹²)

A második kötet első része az 1792 és 1850 közötti *subscriptiós* jegyzéket tartalmazza. Az 1792 és 1819 közötti névsorokat az első kötethez hasonló táblázatos formában jelenítik meg, tizenegyedik oszlopként megjelenik az osztály. Az 1820-tól 1824-ig terjedő időszak beiratkozási anyakönyvei már jóval több információt tartalmaznak, így a táblázatokban megjelenik a szülő/gyám neve és az előző iskola is. Az 1826–1850-es periódust sorjázó táblázatnak már 16 oszlopa van (azonosító, családnév, keresztnév, beiratkozási idő, életkor, vallás, nemzetiség, szülő/gyám neve, származási hely, előző iskola, *togatus/non togatus*, tisztség, akadémiák, rektóriák, lelkeszi szolgálat, egyéb). Utóbbi időszakra jellemző, hogy a beiratkozott diák előéletéről jóval több információ áll rendelkezésre, mint a forrásokban, ám a későbbi életpályát illető információk meglehetősen szegényesek, legfeljebb azt a rektóriát jegyezték fel, ahová tanulmányai végével meghívták. A táblázat számozása 1820-ban és 1826-ban is újrakezdődik, összesen 9175 nevet tartalmaz (4349 + 747 + 4079).

A második kötet második része az 1820 és 1850 közötti osztályzati jegyzőkönyveket tartalmazza. A szerzők itt is a legáttekinthetőbb táblázatos közlést választották. Az 1820–1842-es időszakra vonatkozó táblázat első tíz oszlopa (azonosító, családnév, keresztnév, életkor, vallás, nemzetiség, születési hely, megye v. tartomány, apa/gyám foglalkozása v. lakhelye, *togatus-e*) a diák személyére, társadalmi státusára vonatkozó információkat tartalmaz, a következő tizenegy pedig a tanult diszciplínák idejét és osztályzatát jelzi (teológia 1, teológia 2, teológia 3, teológia 4, egyháztörténet, jog 1, jog 2, filozófia 1, filozófia 2, filozófia 3). 1842-től kezdve a tárgyak megnevezése változik, ez a jegyzék is jól tükrözi a nyelvújítás oktatásszervezeti lecsapódását, a teológiát ezentúl

¹² Jan Andrea BERNHARD, *Petrus Dominicus Rosius a Porta peregrinációs albuma* (Erdélyi Tudományos Füzetek 234), Kolozsvár, 2001; Uő, *Rosius à Porta (1734–1806): Ein Leben im Spannungsfeld von Orthodoxie, Aufklärung und Pietismus* (Zürcher Beiträge zur Reformationsgeschichte 22), Zürich, 2005.

hittannak hívják, a filozófiát *észtnak*, az egyháztörténet helyét átveszi az *egyháztan*, és a diszciplínák sora kiegészül a francia nyelvvél és a *rajzolás*sal.

A forráskiadást statisztikai táblázatok követik: elsőként a beiratkozott diákok és a főiskolai hallgatók (utóbbiakét az 1820–1850 időszakban) létszámváltozását látjuk évenkénti lebontásban. E statisztika külön érdeme, hogy évtizedenként összesíti a *subscribensek* számát, így nagyobb perspektívából is láthatjuk a diáklétszám alakulását. Jó lett volna ezeket az adatokat grafikusán is szemléltetni. A következő táblázat a kollégium diákjainak összlétszámát közli évenkénti lebontásban. (Itt fölösleges az évtizedenkénti összegzés, hiszen egy diák több évig tanult az iskolában, így a tíz év létszámának összege jóval nagyobb, mint azok száma, akik ebben az időszakban itt tanultak.) A következő két statisztika kiragad egy-egy szignifikáns (feltételezzük, hogy adatokban leggazdagabb) évtizedet az iskola életéből: az egyik az 1792 és 1801 között beiratkozottak származási helyét veszi górcső alá, a másik az 1771 és 1780 között *subscribáltak* rektóriákra való szóródását vizsgálja. Végül a kollégium 1549 és 1848 között szolgáló professzorainak névsorát olvashatjuk.

A kötetet a nélkülözhetetlen névmutató zárja. A kiadvány volumenét jelzi, hogy az apró betűvel szedett, négy hasábra rendezett névmutató is 68 oldalt tesz ki. Összeállítója emberpróbáló munkát végzett. A mutató készítése során talán jobb lett volna kihasználni az azonosítót, és nem az oldalszámokra, hanem arra hivatkozni. Ebben az esetben vagy folyamatosan kellett volna számozni a névsort, vagy a különböző sorozatokat (a szegedi kiadványokhoz hasonlóan) el kellett volna látni betűjellel. Használata során nehézséget jelent továbbá az is, hogy a feloldatlan kezdőbetűt tartalmazó nevek nem a teljesen kiírt családnév, hanem a fel nem oldott kezdőbetű szerint kerültek alfabetikus sorrendbe. (Pl. Stephanus A. Gyöngyösi nem *Gyöngyösi A. Stephanusként*, hanem *A. Gyöngyösi Stephanusként* került a mutatóba.) Szükség lett volna továbbá a családnévek helyesírásának egységesítésére. (Pl. *Árki Stephanus* és *Árky Stephanus* között szerepel *Árkosi Johannes*.) Amennyiben a szerkesztők tudatosan választották ezt a formát a mutatónak, utalókkal meg kellett volna könnyíteni az olvasó dolgát. A kötet egyetlen súlyos hiányossága, hogy nem szerepel benne helynévmutató. A helytörténészek számára különösen fontos lett volna a diákok származási, illetve majdani szolgálati helyeit sorjázó index. A kötet szerkesztői jelen pillanatban dolgoznak a hiba kiküszöbölésén, a levéltár kutatószobájában készül a helynévmutató.

Az *Intézménytörténeti források a Debreceni Református Kollégium levéltárában* című kiadvány a magyar iskolatörténet egyik legfontosabb forrásává nőtt. Nem kevesebb, mint 22 185 diákról közöl információkat, így válik minden idők legnagyobb volumenű magyar vonatkozású iskolatörténeti kiadványává. Mind időhatárait tekintve, mind szakmai minőségében messze meghaladja Thury Etele közlését, és méltó társa az elmúlt 25 évben megjelent hasonló jellegű munkáknak. Újszerű közlési formája pedig tovább gazdagítja forráskiadási módszereink palettáját. Reméljük, hogy Szabadi Istvánék szép kötetei inspiratívan hatnak más munkaközösségekre is, és elkészül a sárospataki iskola 1778 utáni beiratkozási anyakönyveinek kiadása, valamint a kolozsvári kollégium diák-

névsorainak korszerű, új forrásokat is felhasználó közzététele. Reméljük azt is, hogy tovább folytatódik a kisebb tanintézetek (pl. a zilahi kollégium) *matrikuláinak* publikálása is.

Ősz Sándor Előd